

Lukács Györgynek, a Magyar Tanácsköztársaság népbiztosának, a terror prédikálójának, a nagy filozófusnak és tanítónak grandiózus és tragikus élettörténete jellemző századunk kommunista értelmiségére.

Az alábbi tanulmány szerzője, DANIEL BELL, a Harvard Egyetem nyugalmazott szociológiai professzora, az Amerikai Művészeti és Tudományos Akadémia tagja, 1919-ben született New Yorkban. Legismertebb könyvei közé tartozik az ideológia vége.

„A proletáriátus (így Naphta) magáé-György a nyugati értelmiségre gyakorolt, a szokásos emberi értelem és a konvencionális erkölcs elutasításában, egy elit számára megalkotott ezoterikus tanításban és ezen elíteltet hitben gyökerezik. Lukács a „végső dolgokra” vetett boldogító pillantás mámoros vízióját nyújtotta. Mit kívánhatott még egy beavatott?”

E titkos tanításra az első utalást Franz Borkenau tette, aki korábban maga is kommunista volt, az 1939-ben Angliában megjelent „A Kommunista Internacionálé” című könyvében. Az Ausztria és Magyarország kommunista pártjain belül létező különböző frakciókról szóló fejezetben egy Lukácsról szóló cikket idézett, amelynek szerzője Duczynska Ilona, Polányi Károly felesége és maga is a nevezetes kör „apostoli tagja”: „Egy teoretikus, aki talán a magyar kommunizmus egyetlen koponyája volt, így felelt arra a kérdésemre, szabad-e pártvezetőknek hazugsággal félrevezetniük és becsapniuk saját elvtársait: A kommunista etika a legfőbb kötelességé teszi ama szükségszerűség elismerését, hogy rosszat kell tenni. Ez — magyarázta — a legnagyobb áldozat, amelyet a forradalom megkövetel tőlünk. Az igazi kommunista meg van győződve arról, hogy a rossz a történelem dialektikája útján jóvá változik... A rossz dialektikus elmélete sohasem került nyilvánosságra. Ennek ellenére ez a kommunista evangélium mint titkos tanítás saájáról szájra terjedt, míg végül ebben látták az „igazi kommunista” mércéjét.”

Ezek a megjegyzések akkor kevés figyelmet keltettek, mivel eddigva voltak találhatók egy obskurus kommunista mozgalom „frakcióiról” szóló fejezetben, amely „a bécsi kávéházakban üldögélő mintegy harminc ember” nézeteivel foglalkozott. És maga a teoretikus, akit Borkenau Lukácsként azonosított, kommunista körökön kívül akkoriban gyakorlatilag ismeretlen volt.

Thomas Mann A varázshegyben (1924) leplezett formában Lukács szorongató portréját változta fel Leo Naphtának, a zsidó-jézuita forradalmárnak alakjában, aki rémületbe ejti a liberális Settembrint, amikor a terrort mint a kornak a jóba vetett ostoba liberális hittől való megszabadítása eszközt rezenéstelenül helyesli.

„A proletariátus (így Naphta) magáé-va tette Nagy Gergely művét, annak Isten iránti buzgalma él benne, és éppoly kevéssé szabad majd a vértől visszariadnia, mint neki. Feladata a megrémítés a világ üdvéért és a megváltásban megnyilvánuló cél elnyeréséért. Isten gyermekül állam és osztály nélküli közösségének megvalósításáért.”

Amikor Settembrin Naphta elé tárja a keresztény messianizmus és a szocializmus dualizmusába vetett hitének egymással nem rimelő elemeit, Naphta véleménye: „Az ellentétek rimelhetnek egymással.”

Hogy Lukács bizonyos tekintetben modellel szolgált Naphta alakjához, arra már Arthur Eloesser utalt 1925-ben, az első hiteles Thomas Mann-életrajzban, ahol megkísérelte azonosítani A varázshegy különböző alakjainak élő előképeit. Hogy maga Mann nem nyilatkozhatott erről az azonosításról, az érthető.

Leo Naphta lenyűgöző alakjában — ahogy Eloesser nevezi, ennek az „örjöngő teoretikusnak és acélos logikusnak” az alakjában — és Lukács György rejtélyes személyében varrás nélkül átmegegyezése az álarc és az arc. Naphta-e vagy Lukács, aki ezt mondja: „Ha mélyebbre vetjük el a kétség magvát, mint ahogy azt a jelenlegi, divatos szabadgondolkodás valaha is merészelt, akkor nagyon is jól tudjuk, mit teszünk. Csak a radikális fertőzésből, a morális kórosból jöhet az az abszolútum, az a szent borzadály, amelyre korunknak szüksége van.”

Lukács György az asszimilálódott zsidó nagypolgárság közegében nőtt fel, amely Magyarországon az arisztokraták régebbi rétege alatt helyezkedett el, és ahogy „sz sok ilyen kozmopolita „sűrítőkamrában” történt, rendkívül egyéniségek jelentős számát termelte ki: természettudósokat, amilyen Polányi Mihály és Neumann János; olyan gondolkodókat, mint Jászi Oszkár és Polányi Károly; szociológusokat, mint Mannheim Károly; művészettörténészeket, mint Hauser Arnold és Antal Frigyes. Sokan közülük Lukács „vasárnapi köréhez” tartoztak, amely az első világháború alatt rendszeresen összegyűlt Budapesten.

Kevés olyan család van, amely annyira gazdag és befolyásos lett volna, mint a Löwinger József, Lukács György apja. Löwinger József, egy szegedi paplangyáros fia, 13 éves korában hagyta ott az iskolát, 18 évesen egy bank tisztviselője lett, 50 évesen pedig a Magyar Általános Hitelbank igazgatója; egyszersmind Ausztria—Magyarország egyik legnagyobb hatalmú embere volt.

Lukács György anyja, aki bár Budapesten született, mégis német anyanyelvű volt, Kelet-Európa egyik legrégebbi és legjobb módú zsidó családjából származott; az előző kétszáz év során ebből a családból származott néhány legismertebb talmudtudós és rabbi. Bár Lukács családja teljesen asszimilált volt, György házi-tanítója a hangadó zsidó családok egyi-

„Jelkének úrnője” iránt, akit idealizált, miközben erotikus viszonylatban a távollátságot híve volt. Lukács ugyanis Otto Weininger nézőpontja alapján a férfiban az alkotó lényt, a nőben a merő természetet látta, Irma azonban össze-zavarta.

Irma, Lukács iránti kielégítetlen szerelmétől gyötörve és megalázva attól a módtól, ahogyan Balázs őt a maga szexuális vágyának áldozatává tette, 1911 májusában öngyilkosságot követett el.

Lukács bűntudattól elteve, és attól a gondolatától gyötörve, hogy nagy bűnös, a megváltó kiutat Dosztojevszkijben találta meg, aki azután mindenkinél inkább Ariadné fonala lett a számára a Minotaurusz labirintusában. Dosztojevszkij-től azt tanulta meg Lukács, hogy a becsületet élet felételezi a tisztaságot és tisztességet, de a megváltáshoz a bűnökön keresztül lehet eljutni.

A tisztaság és a bűn témája évekig foglalkoztatta Lukácsot, kísértetjárta ösvényeket át temetőbe vezetett, ahonnan soha többé nem tért vissza. Dosztojevszkij-től tanulta meg a kettős igazságot: az intézményekkel szembeni kötelességet és a lélekkel szembeni kötelességet. Az előbbi elutasította, az utóbbit magáévá tette. Hosszú éveken át küszködött egy Dosztojevszkijről szóló könyv megírásával — egy epikai rendszerrel, amelynek egyesítenie kellett volna a miszticizmust a forradalmi terrort, a kárhozzát a meg-

BÜNÖK ÁLTAL A MEGVÁLTÁSHOZ

kének tagja volt; ennek a tanítónak a fi- vére, aki kantiánus volt, s a központi zsinagóga főrabija volt. Az 1885-ben született Lukács György 22 évesen áttért az evangéliikus hitre; úgy tűnik, nem intellektuális okokból, hanem józan megfontolásból.

Löwinger József 1901-ben nemességet kapott, amiért jelentős összeget fizetett, és attól fogva „von Lukács” volt a neve. 1906-ban udvari tanácsos lett, azonkívül Tisza Istvánnak, az erősen konzervatív államférfinak és miniszterelnöknek a tanácsadója és személyes barátja. Ennyiben, kisebb mértékben, hasonló szerepet játszott, mint Bleichröder zsidó bankár Bismarck mellett.

A családban feszültségek támadtak aból, hogy Lukács viszonya anyjához egészen más volt, mint apjához. Míg apját tisztelte, anyját megvetette — nagypolgári despotizmusáért, és talán azért a tényért is, hogy jobban szerette idősebbik fiát, a szellemileg lusta Jánost. Lukács György a visszaemlékezéseiben sohasem említi bátyját. János a második világháború alatt halt meg, egy német koncentrációs táborban. György azzal kímélte anyját, hogy mindig magyarul beszélt vele, azon a nyelven, amelyet anyja sohasem sajátított el teljesen.

Lukács György büszkén megtartotta a „von-”-t a neve előtt, amíg csak be nem lépett a kommunista pártba. Akkoriban apja bőkezű támogatásából élt. De már a gimnáziumban lenyűgözte őt, ahogyan barátja, Fülöp Lajos megjegyezte, a franciskánusok szegénysége. Szent Ferenc „abszolút igazsága Lukácsra és néhány barátjára tartós benyomást gyakorolt”. Azokban a korai években egymásután három barátjával ápolt Lukács „misztikus testvérséget” — Popper Leóval, Ernst Blochkal és Balázs Bélával — jól lehet Popper hedonista volt, Bloch nasauista volt, Balázs pedig szoknyahős, míg Lukács többnyire aszkétikus magartást tanúsított.

A nagy kinyilatkoztatást mindhárman Nietzscheben „a kor legnagyobb próféta-jában” találták meg. Minden elképzelhető témához, ami érdekelte — irodalmi stílus, erotika, vallás, sors —, Nietzsche műveiben keresett Lukács tanácsot, és in imitatio dei (istenének képmására) még bajszot is növesztett. Ezekben a barátságokban mindig jelen volt az önmegmutatás, és mindgyükük a maga saját démonát játszotta; Lukács Faustot, Balázs Don Juan.

Lukács korai éveiben fordulópont volt heves rajongása Seidler Irma festőnő,

„Abban a két jelentős tanulmánykötetben, amelyet Lukács heidelbergi éveit alatt megjelentetett (Lélek és forma és A regény elmélete), újra meg újra felbukkan a mai élet „lélektelensége”, amely csak az esztétikai forma révén küzdhető le. Az esztétika tere az elidegenedéstől érintetlen, autonóm értékszféra, ideális létezők világa. Magának a művésznak konkrét képekkel van dolga, azok jelenléte azonban a formában rejlik, megjelése pedig a filozófiai kritika feladata.

A régi forma az eposz volt, a homeroszi világ, amelyben a lélek nem ismert kettősséget önmaga és a világ között, a „közösség” szerves világa, amely mit sem tudott az elidegenedésről — csodálatos példája egy ideológusnak Marx klasszikus értelmében, jellemző a német romantikára, amely nem vette tudomásul a rab-szolgaságot az ókori Görögországban. Az eposz írta Lukács A regény elméletében, csak akkor újítható meg, ha a valóság ismét „naivan megélt természetességgé” válik, ha „új és kerek totalitásként” tapasztalják meg, amelyben „meghasonlított realitásokat” ugyanúgy leküzdöttük, ahogyan a természet világát magunk mögött hagytuk.

A totalitás motívumának Lukács a történetiség eszméjét társítja. Lukácsot, mint Lee Congdon megjegyezte, elbűvölte a történelemfilozófia, amelyet Fichte — két évvel Hegel A szellem fenomenológiája című művének megjelenése előtt —

a Korunk alapvonásaiban (1804—1805) felvázolt. Lukács egy fichte fogalomhoz nyúlt vissza, és azt tette meg könyvének vezérmotívumává. Könyvének (1914—1915) utolsó oldalán Fichtével egybe-csengő megállapítást tesz: „A tökéletes bűnösség korszakában” élünk — és csak Dosztojevszkij műveiben (aki „nem regényeket írt”) lelhető fel egy új korszak csábító víziója.

Fichte azon a véleményen volt, hogy minden korszaknak át kell haladnia a maga mélypontján, mielőtt átvezethet a következő korszakba. Sinkó Ervin, a Magyarországról emigrált író (akinek Optimisták című regénye felbecsülhetetlen forrásmunka a Magyar Tanácsköztársaság korát illetően) ajánlja, hogy Lukács gyakran beszélj Fichtéről: „... aki azt mondta, az emberiségnek az igazolódásához vezető úton végig kell haladnia az abszolút bűnösség korszakán. Ez a korszak ma elérkezett, és aki elmulasztja követni az idő parancsát, az nem a bűnt utasítja el, hanem az egyetlen utat, amely a bűnből kivezet.”

Az esztétika területén, írta egyszer Paul Tillich, „feszültség uralkodik a formateremtő és a formaromboló között, és a démoni ezen a feszültségen nyugszik”. Az elidegenedés leküzdésére tett erőfeszítésben a démoni a tagadás esz-közévé válik „hiábavalóan keresve az abszolút igazságot”, amelynek be kellene ragyognia a démoni hatalmaktól elválasztó esztétikai távolságot és e távolságnak való ellenállást.

Lukács György rendkívüli jelentősége a modern értelmiség története szempontjából abban foglalható tehát össze, hogy ő volt az első, aki tudatosan — tudatában a veszélynek, amelyet egy ilyen ugrás „az értelmiség szakadéka” fölött jelent — az esztétika területéről a forradalmi politika területére tért át, és a démoni hatalmakat oda is magával vitte. A démoni, mondhatnánk, Hegel „világ-szellemének” pandanja.

1918 decemberében, röviddel a magyar kommunista párt megalakulása után, Lukács tanulmányt tett közzé a következő címmel: „A bolsevizmus mint erkölcsi probléma”. Vajon a forradalom — tette fel a kérdést — elnyomásban fog-e végződni? Ha igennel válaszolunk, akkor „a rosszat, rossznak, az elnyomást elnyomásnak, az új osztályuralmat osztályuralomnak kell neveznünk”. Razumihinnak a Bűn és bűnhődésben kifejtett nézete, hogy az ember „áthazudhatja magát az igazságig”, ugyanolyan hit, mint a „cre-

doquia absurdum est” (hiszem, mert lehetetlen). „E sorok írója — mondja Lukács — nem osztja ezt a hitet, ezért a bolsevik álláspontnak a gyökereiben megoldhatatlan erkölcsi problémát lát.”

Egy héttel később Lukács belépett a kommunista pártba. Mint Kierkegaard, ő is megtette az ugrást a hit szakadéka felé, ami elvezet „egy ember egész léte- nek metamorfózisához”; ebben az esetben azt az ugrást a politikai szférába, amely — hasonlóan eszkatológikus módon — a politikai morál „virtuózainak” egész csoportját hozta létre, akiknek élete a bűn és a megtisztulás közötti állandó váltakozásban mozgott, és akik állandóan rettenetes bizonytalanságban éltek, hogy a végpont az üdvözülés vagy a kárhozzát lesz-e.

Lukács mögött azonban nem egy Regine Olson állt, mint Kierkegaard mögött, hanem egy félboldná orosz forradamár nő, Jelena Grabenko, aki Lukács első felesége lett. Lukács 1913-ban ismerkedett meg e kistermetű, temperamentumos, lázban égő nővel. Az orosz szociálforradalmár (eszter) párt egyik terrorista csoportjának volt tagja; egyszer kölcsönvetett egy csecsemőt és magával hurcolta, hogy alatta bombát rejthessen el.

Balázs Béla feljegyezte naplójában: „Ez a nő a Dosztojevszkij-alakok csodálatos példánya. Minden története, minden ötlete és érzése Dosztojevszkij legfantasztikusabb fejezeteiből származhatna. Terrorista volt. Évekig börtönben. A rettenetes munkában tönkretette idegét, nyomrást és tüdőjét. Most beteg és fáradt”. A promisskúitásra és a bohéméletre való hajlamával Szonyának, a szent szájának a megelevenedése volt Lukács számára. És családja rémületére feleségül vette.

Groteszk történet lett ebből. Heidelbergben beköltöztek egy házba, amely hamarosan ménage à trois-nak bizonyult; Jelena festett és zongorázott, Lukács ágyazott és mosogatott, míg Jelena szerelője. Bruno Steinbach zongorista dühödten járkált fel-alá, és olykor-olykor elverte Jelenát. Hamarosan mindhárman úgy kikészültek idegileg, hogy Karl Jaspershez mentek kezelésre, aki akkor pszichiáterként praktizált. Lukácsot idegállapota miatt felmentették a katonai szolgálata alól.

Jelena ismertette meg Lukácsot Boris Szavinkov írásaival, aki a szociálforradalmár párt terrorista vezére volt, és 1909-ben V. Ropsin álnevén megjelentette A fákó ló című regényét, amely több helyen János jelenéseivel csendül egybe. Ropsin számára a terrorizmus a szeretet aktusa volt, olyan cselekedet, amely, mint Krisztus feltámadása, „a szocializmusban és a földi paradicsom eljövételébe” fog torkolni.

Ezek a passzusok, melyeket Jelena Lukács számára lefordított, kiindulópontul szolgált a „megtéréshez”. Taktika és etika című tanulmányában, ebben a sajátos „összhangzattanban”, amelyet röviddel a pártba való belépése után írt, Lukács igazolja azt a tételt, hogy az egyén „a magasabb eszme oltárán feláldozza a maga kevésbé értékes énjét”, hogy teljesítse „a világtörténelmi helyzet parancsát”. A tanulmány Szavinkov téziseire való utalással végződik: „A gyilkolás nem megengedett, feltétlen és megbocsáthatatlan bűn; nem szabad megtörténnie, mégis meg kell történnie. Más szóval: csak annak az embernek a gyilkolási aktusa, aki tántoríthatatlanul és minden kétséget kizáróan tudja, hogy a gyilkosság semmilyen körülmények között sem bocsátható meg, lehet — igazán és tragikus módon — morális természetű”.

Az Osztrák—Magyar Monarchia összeomlását Magyarországon egy demokratikus kormányzat követte Károlyi Mihály gróf vezetésével. A kommunista párt, amelyet 1918-ban a hadifogságból éppen visszatért Kun Béla alapított, kinyilvánította szembenállását a kormánnyal. A Vörös Újság című pártlap, amelybe Lukács is írt, proletárforradalomra szólított fel, és azt hirdette, hogy a proletariátusnak joga van „felakasztani és eltemetni” a „bűr-szoáziát”.

Hogy a fokozódó erőszakot ellenőrzés alá vonja, a Károlyi-kormány elrendelte a párt központi bizottsága nagy részének, köztük Kun Bélának a letartóztatását. Helyükbe új központi bizottság lépett Szamuely Tibor és Lukács vezetésével. Kun

tudta nélkül elkezdtek a fegyveres felkelés előkészítését. Rodney Livingstone azt írja erről: „Általános sztrájkok akarták kezdeni, amelyet fegyveres felkelés, polgári tüszök kivégzése és a budapesti lumenplouetariatus háromnapos uralma követ. Ezután a párt helyreállította volna a rendet és kiküldte volna a Proletár köztársaságot”.

A felkelés elmaradt, mert az antantá-talmaknak Magyarország területi érte- gére gyakorolt nyomása a Károlyi-kormány összeomlásához vezetett. A szociáldemokratának és a bolsevikoknak Kun által a börtönből irányított egyesülése a Magyar Tanácsköztársaság kiküldetéséhez vezetett. A korszkellem iránti állandó éber érzék- kel Lukács tanulmányt írt Párt és osztály címmel, amelyben kijelentette: „A pártok megszűntek létezni — immár egységes proletariátus van csak; ez az egyesülés döntő elméleti jelentősége. A magyar forradalom megmutatta, hogy ez a forradalom lehetséges a proletárok testvérharca nélkül. Ezzel a világorradalom egyre elő-rehaladóbb stádiumba lép”.

A Magyar Tanácsköztársaság 133 napig tartott. Bár nem felkelés, hanem békés megegyezés útján jött létre, éharcosai, az úgynevezett Szamuely-kommandók, országszerte terrort gyakoroltak. Lukács helyettes (ténylegesen azonban vezető) okta- tási népbiztos lett, és kijelentette, felada- ta „a lelkek forradalmasítása”. Létrehoz- ta a Szellemi Termékek Nemzeti Taná- csát. A könyvkereskedéseket bezárták és minden nyilvános összejövetelen felállí- tott irodalomterjesztő asztalokkal helyet- tesítették. Megszüntették a szerzői jogot, és az írók, kategóriákban sorolásuk sze- rint, amelyről egy külön bizottság ren- delkezett, havi fizetést kaptak. A színhá- zakat államosították, és vezetőikkel kö- zölték, mit nem szabad a továbbiakban színrre vinniük (például magyar operette- ket). A telt házakról gondoskodtak, a- mennyiben a magyar proletárokat hosszú menetoszlopokban a gyárakból a színhá- zakra terelték. Mindez hízelgett a szí- nészeknek és a színiigazgatóknak, amíg vidékre pem vezényelték őket, ám ekkor sztrájkba léptek. Lukács erre bezáratta a színházakat, arra hivatkozva, hogy nincs papír a programfüzetekhez.

Van-e olyan ábrándos vezér, aki ál- maiban nem katonai parancsnok is? Lu- kács az ötödik hadosztály politikai ko- misszára lett. Eletrajzjával, Eörsi Ist- vánnal folytatott utolsó beszélgetéseiben így emlékezik: „Jelenkeztem erre a mun- kára, és Tiszafüredre küldtek. Tiszafüred védelme nagyon rosszul sikerült, mert a budapesti vöröskatonák egyetlen lövés nélkül megfutamodtak. Ekkor nagyon erő- lyesen helyreállítottam a rendet: mikor Poroszlóra helyeztük át állomásainkat, rendkívüli hadbírótságot hívtam össze, és a megfutamodott zászlóalj nyolc emberét agyonlőtettem a piacon. Ezzel nagyjá- ból helyreállt a rend”.

És van-e olyan politikai biztos, aki el- len tudna állni a kísértésnek, hogy beszé- deket tartson? Bricseszadrágban, zöld harisnyában és nehéz bakancsban így be- szélt Lukács a kimerült csapatokhoz: „A fiatalok terrort kíván. Nyílt terrort. Erre vágytok, és meg is fogjátok csinálni. Ha lehet vért ontani, és ki vitaná, hogy lehet, akkor jögnak van rá, hogy vért ontunk. Röviden, a terror és a vérontás erkölcsi kötelesség, vagy egyenesebben szólva, erény”.

Az eszkatológikus rohamot mindig kö- veti a másnap reggel. Ellenforradalmi csap- atok jelentek meg Budapest előtt. Kun Béla Leninhez intézett utolsó ségélykiál- tása válasz nélkül maradt, és 1919. au- gusztus 2-án Kun kapitulált. Vezetésével a legtöbb kommunista népbiztos felszállt egy Bécsbe induló vonatra, amelynek dip- lomáciai mentességet garantáltak. Lukács azt a parancsot kapta, hogy Korvin Ottó- val együtt maradjon hátra, és illegáltság- ban „vezesse” a pártot. Amikor Korvint letartóztatták és halálra ítélték, Lukács a menekülés mellett döntött. Eörsivel be- beszélgetve így emlékezik: „A családom megvesztegetett egy főhadnagyot Mac- kensen hadseregéből. Sofőrjeként vele hagytam el az országot. Mivel azonban nem tudtam autót vezetni, felkötötték a karomat, mintha útközben balesetet szen- vedtem volna, és a tiszt vezete az autót. Igazság szerint a dolog merőben üzleti a- lapon történt”. (Die Zeit)

(Befejezése következő mellékletünkben)

